

به نام خدا

گزارش میزگرد تخصصی

بررسی آثار و پیامدهای سرقت علمی و راه‌های جلوگیری از آن: پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها

سه‌شنبه ۹۲/۱۲/۲۰ ساعت ۱۴-۱۷

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

نگارش: نادیا حاجی‌عزیزی

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران در تاریخ ۲۰ اسفند ۱۳۹۲، میزگردی تخصصی با عنوان «بررسی آثار و پیامدهای سرقت علمی و راه‌های جلوگیری از آن: پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها» برگزار کرد که در طی آن سخنرانان دیدگاه‌های خود را ارائه کردند. این میزگرد با مدیریت جناب آقای دکتر فریبرز درودی، رئیس مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و با مشارکت آقایان سیدابراهیم عمرانی، دکتر دایوش مطلبی، دکتر صفر بیگ‌زاده، مهندس امیرپارسی برگزار و از دیدگاه‌های آقایان دکتر سیروس علیدوستی، دکتر محمود بابایی و منصور شیدایی بهره گرفته شد.

در این گزارش، مهمترین نکات گفته شده در سخنان شرکت‌کنندگان به شرح زیر ارائه می‌شود:

دکتر فریبرز درودی:

در این میزگرد به بررسی محورهایی به شرح زیر پرداخته می‌شود: «اهمیت جلوگیری از فروش و سرقت علمی پایان‌نامه‌ها»، «دلایل روی آوری به فروش و سرقت علمی پایان‌نامه‌ها»، «راهکارهای موجود و میزان تأثیر آنها در بازدارندگی فروش و سرقت علمی» و «راهکارهای پیشنهادی برای اثربخشی بیشتر در کاهش تخلفات اخلاقی» و شرکت‌کنندگان براساس حوزه تخصصی خود به بیان دیدگاه‌های خود می‌پردازند.

سیدابراهیم عمرانی:

پدیده بازاری‌سازی یا تجاری‌سازی آموزش عالی، معضلی اساسی در کشور است که برای حفظ حیثیت کشور لازم است با تمام توان با آن مبارزه کرد. نخستین فرد مسئول در ارتکاب به سرقت علمی، استاد راهنما است و اگر نظارت دقیقی از سوی وی صورت گیرد، سرقت علمی از بین می‌رود. در حوزه‌های علوم پایه نسبت به حوزه‌های علوم انسانی، کمتر صورت می‌گیرد و دلیل آن تعداد بیشتر

دانشجویان در حوزه علوم انسانی است. استادان دانشگاه نیز از تعداد زیاد دانشجویان شکایت دارند و این همان تجاری‌سازی آموزش عالی است که به قیمت کاهش نظارت استاد و افزایش سرقت علمی، مرتب به میزان جذب دانشجو در دانشگاه‌ها افزوده می‌شود و دولت تنها به انتفاع حاصل از این جذب دانشجو می‌اندیشد. بنابراین نقش دولت هم برای این نظارت بسیار اهمیت دارد چون رشد زیاد جمعیت سبب رشد جمعیت دانشگاهی و در نتیجه ورود استادان کم سواد و با نظارت کم به دانشگاه‌ها می‌شود.

نقش وزارت علوم و به طور مشخص ایرانداک، در حوزه پایان‌نامه‌ها از زمانی آغاز می‌شود که دانشجو پایان‌نامه خود را انجام و نسخه‌ای را به ایرانداک ارسال کرده است. در صورتی که سرقت علمی پیش از واگذاری پایان‌نامه به ایرانداک انجام شده است. در این مرحله نیز براساس اصل «پیشگیری بهتر از درمان است» آزاد کردن دسترسی به اطلاعات پایان‌نامه‌ها، می‌تواند اقدامی مؤثر باشد. دسترسی آزاد به متن کامل پایان‌نامه‌ها، راه‌حلی مؤثر است که به نظارت بیشتر دولت و سپس استاد راهنما کمک می‌کند. به این معنی که دسترسی آزاد می‌تواند ابزار حاکمیتی وزارت علوم باشد تا براساس آن از استادان انتظار نظارت بیشتر داشته باشد.

نقش فناوری در جلوگیری یا کاهش سرقت علمی بسیار مؤثر است اما پیشنهاد می‌شود در صورت آماده شدن نرم‌افزارهایی برای کشف سرقت علمی، در دسترس عموم قرار نگیرد چون همین امر سبب روی آوردن افراد برای دور زدن این نرم‌افزار می‌شود.

دکتر داریوش مطلبی:

بیشترین اثر سوء اجتماعی سرقت علمی در پایان‌نامه‌ها، تأثیر در نگرش جامعه به دانشگاهیان است. بسیاری از پایان‌نامه‌ها، کپی‌برداری است زیرا افراد تنها به پایان‌نامه اهمیت می‌دهند و گویا قرار نیست حضور و مشارکت دانشجو در کلاس معیاری برای ارزیابی در نظر گرفته شود. پیامد اصلی سرقت علمی برای جامعه علمی این است که بروندهای دانشگاهی، سبب نارسایی ارزیابی علمی افراد و در نهایت سبب تغییر نگرش به دانشگاه‌ها برای آینده‌سازی کشور می‌شود. دانشجویان مجازاتی را برای سرقت علمی خود نمی‌بینند و همین عدم درک مضرات سرقت علمی، سبب افزایش بروز آن در جامعه است.

درباره سازوکارهای عملی مقابله با تقلب و سرقت علمی می‌توان گفت کل نظام دانشگاهی و اجرایی باید بر این مسئله نظارت داشته باشند. چنانچه در کشورهای دیگر، قبح این مسئله به قدری است که منجر به استعفای افراد از سمت خود به عنوان وزیر یا حتی لغو مدرک دکتری وی شده است. پس لازم است تمام عناصر ذینفع در این مسئله، خود را مسئول این امر بدانند. دانشجو باید با اصول اخلاقی و سازوکارهای انجام پژوهش آشنا شود و آثار وی مبتنی بر اصول پژوهش باشد. در کنار دانشجویان استادان نیاز باید حتی با وجود افزایش تعداد دانشجویان، نظارت خود را افزایش دهند. وزارت علوم و سازمان‌های کلیدی مانند ایرانداک باید ابزاری را برای کاهش این تخلفات تولید کنند.

در دنیا یکی از تأثیرگذارترین راهکارهای مبارزه با تقلب یا سرقت علمی، نقد و بررسی پایان‌نامه‌ها است که در ایران بسیار ضعیف عمل شده است. در علم تا وقتی که نقد علمی واقعی وجود نداشته باشد، همچنان با سرفت علمی روبه‌رو هستیم. بنابراین، بهتر است

پژوهشگاه، طرح نقد و بررسی پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها را به وزارت علوم پیشنهاد کند تا با اجرای این طرح، دفتر نظارت و ارزیابی در دانشگاه‌ها، با فعالیت بیشتر در جهت کاهش این موارد قدم بردارد.

دکتر صفر بیگ‌زاده:

سرقت علمی از سال‌های دور معمول بوده و از جمله در کتاب‌های فقهی این معضل مشهود بوده است. در بررسی حقوقی سرقت علمی، باید ابتدا توجه داشت که آیا سرقت علمی جرم است یا امری غیراخلاقی؟ یا هر کار غیراخلاقی، جرم محسوب می‌شود؟ و اگر جرم است آیا باید منجر به مجازات شود؟ هر رفتاری که نظم اجتماعی را به هم بریزد جرم محسوب می‌شود. در صورتی که پایان‌نامه نتیجه فکر یک فرد باشد، می‌تواند در صورت بروز سرقت علمی، شاکی خصوصی شکایت کند و در غیر این صورت، استاد راهنما هم به عنوان مشارکت‌کننده، می‌تواند طرح دعوی کند.

واقعیت این است که دانشجویان با اصول تحقیق و نگارش آشنا نیستند و استاد هم از این ناآشنایی آگاه است. اما سرقت علمی به عنوان رفتاری غیراخلاقی در جامعه وجود دارد که چون قبح آن میان افراد از بین رفته است، نمی‌توان ضمانت اجرایی برای آن در نظر گرفت. زیرا حتی قانون هم نمی‌تواند امور غیراخلاقی دخالت کند و در صورت دخالت، فقط بار دادگاه‌های خود را سنگین می‌سازد. در نتیجه، راهکار حقوقی یکی از راهکارهای رویارویی با سرقت علمی است و راهکارهای مؤثرتر همچنان نزد استادان راهنما است. به این معنی که باید آثار و پیامدهای سرقت علمی، نتیجه نظارت استادان راهنما تلقی شود. استادان راهنما و مشاور، معاونان و مباشران جرم هستند و نمی‌توانند ادعای ناآگاهی از قصد مجرم (دانشجو) کنند چون مجازات آنها برابر با مجازات مجرم است.

فرایند رسیدگی به جرائم در دادگستری ایران، برخلاف برخی کشورهای دیگر، بسیار پیچیده است و بسیاری با مواجهه با چنین فرایندی از گرفتن حق خود، منصرف می‌شوند. «مرگ مدنی» اصطلاحی رایج در غرب است و به معنای محروم شدن افراد از سایر حقوق اجتماعی در صورت ارتکاب به جرم است. اما در ایران وقتی افراد می‌بینند در جامعه به واسطه سرقت علمی، روند ارتقای علمی و حرفه‌ای حتی سریع‌تر صورت می‌گیرد، به انجام آن تشویق هم می‌شوند.

راهکار این است که قانونگذار باید با شناخت اتباع خود، قانون را وضع کند. مبنای قانونگذاری شخص متعارف (صاحب عقل) است و این امر باید برای جامعه به طور شفاف تعریف شود. در غیر این صورت، فرار از قانون نوعی زیرکی محسوب می‌شود. شاکی خصوصی باید تبدیل به شاکی عمومی شود. مثلاً ایران‌دک یا استادان راهنما و مشاور بتوانند به دلیل بعد عمومی سرقت علمی در جامعه، در مراجع قانونی طرح دعوی کنند.

مهندس امیر پارسی:

در زمینه نرم‌افزارهای کشف سرقت علمی، ضروری است این نرم‌افزارها به وب پنهان نیز دسترسی داشته باشند مثلاً به تمام متن پایان‌نامه‌ها دسترسی داشته باشند تا بتوانند کارایی لازم را داشته باشند.

منصور شیدایی:

در دنیا نرم افزارهایی برای کشفِ کشفِ تقلب علمی وجود دارد که به متقلبان کمک می کند سرقت های علمی خود را افزایش دهند و به نظر می رسد با وجود پیشرفتهایی در حوزه نرم افزارهای کشف سرقت علمی، در نهایت قضاوت عامل انسانی گریزناپذیر باشد.

دکتر سیروس علیدوستی:

دیدگاه شخصی درباره راهکارهایی برای مقابله با سرقت علمی این است که با توجه به انباشتگی تقاضا برای تحصیلات تکمیلی و امکانات محدود دولت برای پاسخ به آن، از دو زاویه (نگاه) می توان به این مسئله نگریست: تولید انبوه دانشجو نیاز به ابزارهایی مانند سازوکار تقسیم کار، ابزارهای فناورانه و روشهای آماری دارد که هنوز در ایران از آنها استفاده نمی شود. در نگاهی کوتاه مدت می توان ادامه جذب دانشجو با همین روال جاری را ادامه داد اما در طی آن، استادان راهنما از کارشناسان و نرم افزارهای کشف سرقت علمی استفاده کنند. استفاده از خوداظهاری نیز به عنوان روش آماری رایج در غرب خوب است که مورد توجه قرار گیرد. در این روش، مبنای اظهار افراد می داند و برای کنترل آن به روش تصادفی، از چند نمونه بررسی واقعی می شود و در صورت اثبات بروز تخلف، مجازاتی سنگین برای آنها در نظر گرفته می شود که تأثیر آن در جامعه، خودداری از بروز این تخلفات از سوی افراد دیگر خواهد بود. اما در نگاه بلند مدت، باید به اصولی مانند روی آوری به اخلاق اطلاعات و اخلاق پژوهش در آموزش و پرورش روی آورد که برای آن نیاز به فرهنگ سازی است و باید به سمت کنترل تقاضا پیش رفت.

آزاد کردن دسترسی به پایان نامه ها، از هر دو نگاه کوتاه و بلند مدت مفید به نظر می رسد. در اختیار قرار گرفتن پایان نامه ها می تواند امکان نظارت و کنترل بیشتر استادان راهنما بر دانشجویان را میسر کند و از طرفی برای کاربردی کردن بیشتر پایان نامه ها، دسترسی آزاد می تواند امکان اجرا و استفاده از آنها را در عرصه های کاربردی و اجرایی فراهم آورد.

نتیجه گیری:

دکتر فریرز درودی، با جمع بندی و نتیجه گیری به هر یک از بحث های گفته شده اشاره کردند. آقای دکتر بابایی، معاون پژوهش نیز اعلام کردند این جلسه به منظور طرح موضوع مهمی به نام سرقت علمی برگزار شد که با توجه به ضرورت ادامه مباحث در زمینه سرقت علمی، میزگردهایی در سال آینده برگزار خواهد شد. جلسه با پرسش و پاسخ افراد ادامه یافت و در نهایت این میزگرد در ساعت ۱۷ به پایان رسید.